

"עֲמֻנּוֹ הִייתָם"

סנהדרין כו.

רבא - עד זומם חידוש הוא: מאי חזית דסמכת אהני? סמוך אהני!

רמב"ן על התורה (דברים יט, יח)

וידרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד - לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר, כי בהיות הענין בשני עדים שמעדין על הדבר, אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר ששקר ענו. ולא נוכל לומר שבא הרוג ברגליו, כי לא יאמר בזה 'וידרשו השופטים היטב'. ועל כן באה הקבלה הנאמנת, ופירשה כי ההזמה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם (מכות ה.). והטעם, מפני שהעדוּת הזו היא על גופם של עדים, והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך, שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת.

דרשות הר"ן (הדרוש האחד עשר)

ובעדים זוממים נכתב לשון שוה כאותו שנכתב ביחיד העובד ע"ז, ששם נאמר 'וידרשו השופטים היטב'... וצריך טעם למה, שאין זה מפני חומר העבירה, שהרי כמה עבירות שבתורה חמורות כזו, אבל הטעם כמו שאומר.

5 ידוע הוא שאפילו מי שמוחזק בשקר, אינו רגיל להיות משקר בדבר שהוא עשוי להתברר. ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל (יבמות גג): דמלתא דעבידא לגלויי, אפילו קרוב ואפילו אשה נאמנין בכך. וידוע הוא שרוב המשקרים לא היו בודים מלבם דבר חדש שלא היה כלל, אבל במעשה אחר שנעשה, ישקרו וישנו צורתו ותכונתו, מפני שאין הדבר שישקרו בו עשוי להתברר, 10 אחר אשר המעשה נעשה. ואם ימצא מכזב שיהיה בודה מלבו מעשה חדש לגמרי, יהיה זה זר מאד. אבל לא ימצא מכזב שיפליג בשיקרו כן, כר, שיעיד בדבר שהיה במקום אחד, והוא לא היה כלל באותו מקום, בזמן שהוא מעיד שנעשה המעשה ההוא, אם לא שיזדמן זה על צד תכלית הזרות הגמור, לפי שהמכזב ירא לנפשו מאותן בני אדם שראוהו במקום 15 אחר, שיוכיחו עליו חרפתו. וידוע הוא שענין עדים זוממים הוא על זה הצד, שהם מעידים בדבר אחד שנעשה במקום פלוני ובזמן פלוני, והמזימין באין ואומרים שלא היו במקום ההוא כלל באותו זמן, והמצא מכזב בכיוצא בזה, רחוק מאד. ומפני רוחק מציאות זה, צותה התורה שקודם שנעניש העדים, נדרוש היטב אם הוא אפשר שהפליגו לשקר כיוצא בזה.

רמב"ם (הל' עדות פר' יח)

א מי שהעיד בשקר, ונודע בעדים שהעיד בשקר - זה הוא הנקרא 'עד זומם', ומצות עשה לעשות לו כמו שרצה לעשות בעדותו: אם בעברה שתיבין עליה סקילה העידו והזנומו - נסקלין כלן; ואם שרפה - נשרפין. וכן שאר המיתות.

5 ואם העידו במלקות - לוקה כל אחד מהן כשאר מחבבי מלקות: אומדין פחו ומפני אותו. ואם העידו עליו לחיבו ממון - משלשין הממון ביניהם לפי מנין העדים, כל אחד ואחד חלק המגיע לו. ואינן לוקין במקום תשלומין.

ב במה דברים אמורים? בעדים שהזנומו. אבל שתי פתי עדים המכחישות 10 זו את זו - אין כאן עדות, ואין עונשין את אחת מהן, לפי שאין אנו יודעים מי היא הפת השקרנית.

ומה בין הכחשה להזמה? ההכחשה - בעדות עצמה: זאת אומרת 'היה הדבר הזה', וזאת אומרת 'לא היה', או יבוא מקלל דבריה שלא היה. וההזמה - בעדים עצמן, ואלו העדים שהזנומו אינם יודעים אם נהיה 15 הדבר או לא נהיה.

פיצד? עדים שבאו ואמרו 'ראינו זה שהרג את זה' או 'לזה מזה' 'ביום פלוני במקום פלוני', ואחר שהעידו ונבדקו, באו שנים עדים אחרים ואמרו 'ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום, ולא היו דברים מעולם', 'לא זה הרג את זה' 'ולא זה הלך את זה' - הרי זו 20 הכחשה.

וכן אם אמרו להם 'היאך אתם מעידים כך, וזה ההרג' או 'הנהרג' או 'הלוחה' או 'המלוח' - 'היה עמנו ביום זה במדינה אחרת?' - הרי זו עדות

טור (חו"מ סי' לח)

20 ומפני זה הענין בעצמו, הוא שצותה התורה שנאמין לאחר דרישה טובה, המזימין, יותר מהמוזמין, ואף על פי דתרי ותרי נינהו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין כז). והסיבה בזה, לפי שיותר רחוק שישקרו המזימין מהמוזמין. שאף על פי ששניהם מכניסין עצמן בדבר הראוי להתברר, אף על פי כן המזימין מכניסין עצמן בזה יותר מהמוזמין, כי המוזמין אולי חשבו שלא ראם שום אדם במקום אחר באותו זמן, ולכן הכניסו עצמן באותו שקר, עם היותו זר, אבל המזימין, אם אין אמת כדבריהם, איך לא יראו מהמוזמין שיודעים האמת בעצמם, שיוכיחו שהאמת אתם, ויעידו זה אנשי אותו המקום שראו שם באותו זמן שאמרו שנעשה המעשה ההוא, 25 היה המעשה ההוא או לא היה. הנה אין ספק, שכל זמן שהמוזמין לא יבררו שהאמת כדבריהם, שראוי להאמין המזימין יותר.

ולא יסתור זה מה שאמרו רבותינו ז"ל (שם) דעדים זוממין חידוש הוא, דמאי חזית דסמכת אהני, דהם רוצים לומר שאין דרך התורה לסמוך על הנראה מהמעשה אם הוא אמת או לאו, כי אם על עדות שני עדים, שהרי האמינה התורה שני קלי עולם כל זמן שלא יהו פסולים להעיד, כמשה 35 ושמואל שידענו בהם שלא ישנו שום דבר אפילו בשיחה קלה. הנה אם כן, זה שנסמוך כאן על המזימין יותר מהמוזמין, מפני היות דברי המזימין, יותר נראין שיהיו אמת, הוא חידוש ויציאה מדרך התורה בשאר המקומות.

מכחשת, שזה כפי שאמר 'לא זה הרג את זה' 'ולא זה הלך את זה', 'שהרי עמנו היו, ולא נהיה דבר זה'. וכן כל פיוצא בדברים אלו.

25 אבל אם אמרו להם 'אנו אין אנו יודעים אם זה הרג זה ביום זה בירושלים כמו שאתם אומרים או לא הרגו', ואנו מעידים שאתם עצמכם הייתם עמנו ביום זה בבבל' - הרי אלו זוממים, ונהרגין או משלמין, הואיל והעדים שהזינו אותם לא השגיחו על עצמה של עדות כלל, אם היא אמת או שקר. 30 וזה שהאמינה תורה עדים האחרונים על העדים הראשונים - גזרת הכתוב היא.

אפילו היו העדים הראשונים מאה, ובאו שנים והזינומו, ואמרו להם 'אנו מעידים שאתם המאה כלכם עמנו הייתם במקום פלוני' - הרי אלו נענשין על פיהם, שהשנים כמאה ומאה פשנים. וכן בשתי פתי עדים המכחישות זו את זו - אין הולכין אחר הרב, אלא דוחין את שתייהן.

35 ד עדים זוממין אינם צריכין התראה. ועדים שהקחשו ולבסוף הזנומו - הרי אלו נהרגין או לוקין או משלמין, מפני שההכחשה תחלת הזמה היא, אלא שעדין לא נגמרה.

ה אין מזימין את העדים אלא בפניהם, ומכחישין את העדים שלא בפניהם. ועדים שהזנומו שלא בפניהם - הרי הכחשו; לפיכך, אם מתו 40 העדים שהזינומו קדם שזימו אותם בפניהם - אין כאן עדות, שהרי הכחישו זו את זו.

ו עדי נפשות שהקחשו ולא הזנומו - אפילו בא הנהרג ברגליו, אינם לוקין. מפני שהוא לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין, ואין לוקין עליו. אבל בית דין מפין אותן מפת מרדות כפי מה שצראו. (מהדורת מקביל)

ומה יש בין הכחשה להזמה? הכחשה אינה בנוף העדים אלא שמכחישין אותן שאלו אומרים 'פלוני לזה מפלוני' ואלו אומרים 'יודעין אנו שלא לזה כי היינו אצלו כל היום וראינו שלא לזה', והזמה בנוף העדים שאומר 'באותו שעה אתם אומרים שלוחה הייתם עמנו'. ומפני זה האחרונים נאמנין, כיון שמעדין על גופן של העדים והיו כאלו העידו עליהם שהרגו הנפש או שחללו שבת והן אינן נאמנין על עצמן לומר לא עשינו כך וכך.

לחם משנה (הל' עדות יח,ב)

1 קשה דמנין לו לרבינו דאם הזים לעדים ולמלוה וללוה שאמר עמנו הייתם אתם ואלו דלא הויא הזמה, הא בפ"ק דמכות (ה.) לא אמרו אלא עד שתסרה גופה של עדות או עד שתשקר גופה של עדות דהיינו גופן של עדים, וכיון דאמר להם עמנו הייתם הרי הוסיפו העדים ואף על פי שאמר 5 ג"כ ללוה ולמלוה שהיו עמם מאי איכפת לן עד שתאמר בשביל כך דלא מיקרי הזמה. ומדברי הטור בח"מ סימן ל"ח משמע כך, שכתב ומה יש בין הכחשה להזמה הכחשה אינה בגוף העדים כו' והזמה בגוף העדים שאומרים באותה שעה שאתם אומרים וכו', נראה דכיון דאמרו לעדים עמנו הייתם אף על פי שאמרו ג"כ ללוה ולמלוה שהיו עמם מ"מ הזמה 10 מיקרי. ועוד נראה כן מהטעם שנתן שם ומפני זה האחרונים נאמנים כיון שמעידים על גופן של עדים והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשיתי כך וכך והוי כאילו העידו עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת ע"כ, משמע לפי זה הטעם דאפי' שהכחישו להם שהלוה והמלוה ג"כ היו עמם כיון שהכחישו להם הוי כאילו פסלום בגזלנות או בדבר אחר. 2 גם 15 שם לא הונח לי בדברי הטור ז"ל למה הוצרך לתת טעם זה כיון דבגמ' אמרו דהזמה הוי חידוש כמו שנזכר בפרק מרובה (ב"ק עב:) ופרק זה בורר (סנהדרין כז.) משמע דאין לדבר טעם. מיהו לזה י"ל דהטור סבירא ליה דמה שהוזכר כן בגמרא הוא אליבא דרבא דאמר עד זומם מכאן ולהבא הוא נפסל, אבל אביי דקי"ל כוותיה דאית ליה דלמפרע הוא נפסל 20 לית ליה חידוש אלא דסובר דיש בדבר זה טעם והוא הטעם שנתן הטור.

תוספות יום טוב (מכות א,ד)

...ונראה דלסברתו (של הטור) כל שאמרו עמנו הייתם הרי הם מעידים על גופן וכאילו אמרו שהרגו נפש וכו' ואפי' העידו ג"כ על הורג והרגו.

ערוך השולחן (ח"מ סי' לח)

סעיף ג

והפרש בין הכחשה להזמה כתב הטור... ואין כוונתו דזהו טעם מספיק על מה שנתנה התורה נאמנות להמזימים, דהרי בכל הש"ס אמרין דהזמה חידוש הוא מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני והיא גזירת התורה 5 דבאמת אין זה דמיון להעידו שהרגו את הנפש או חללו שבת דזהו במה שהעידו יש עבירה, אבל בעמנו הייתם אין כאן עבירה כלל אם לא תצרף לומר כיון שעמנו הייתם בע"כ לא ראייתם שזה לזה מזה באותו זמן ועיקר העבירה היא במה שמכחישים אותם על ההלוואה והדר ה"ל הכחשה, אלא דזהו גזירת התורה דכשמכחישים את גוף העדים יהיה דינם כמעידים על 10 גופם שהרגו או חללו שבת, והטור מבאר לדעת עיקר ההפרש בין הכחשה והזמה... ואתי שפיר מה שהקשו עליו ועי' בלח"מ פ"ח מעדות.

סעיף ד

והרמב"ם ז"ל פ"ח מעדות כתב... ומשמע לכאורה מדבריו דבהזמה דעמנו הייתם אם גם מכחישים המעשה לא הוי הזמה, ולכן יש מי שכתב 15 דהטור חולק בזה דלטעם הטור כיון שמעידים על גוף העדים מה לנו אם גם מכחישים המעשה [תו"ט מכות פ"א]. ורבים התפללו בזה על סברתו של הרמב"ם דאיהו קילקול הוא להזמה אם גם מכחישים המעשה [לח"מ שם] 1 והקשו עליו מהא דקי"ל פלוני רבעני הוא ואחר מצטרפין להורגו כמ"ש פ"ב מעדות ונתבאר בס' ל"ד, והא הו"ל עדות שאי אתה יכול 20 להזימה דכשיזימום בע"כ יכחישו גם גוף המעשה כיון דהעד הוא בעל מעשה זו וכל עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות בדיני נפשות [אור"ת בשם רח"ן]. 2 ועוד קשה משנים שהעידו על אחד שסימא עין עבדו והפיל שנו ובאו שנים והזימום והפכו הדבר שהפיל שנו וסימא עינו ויש בזה דין הזמה כמ"ש הרמב"ם עצמו בפכ"א ויתבאר בסעי' י"ט והרי בזה יודעים גם 25 מגוף המעשה. 3 ועוד קשה ממה דקי"ל דאם העידו שנים שבאחד בשבת הרב ראובן את הנפש ובאו שנים ואמרו באחד בשבת עמנו הייתם ובשני בשבת הרגו דהוי הזמה והרמב"ם בפ"ט ויתבאר בסעי' י' והרי יודעים גם מגוף המעשה. 4 ועוד קשה מאין יצא לו להרמב"ם סברא זו.

סעיף ה

30 ולענ"ד נראה ברור דכוונת הרמב"ם הוא כדברי הטור ואינו מברר רק ההפרש בין הכחשה להזמה, דאע"ג דגם הזמה בע"כ הוא דהיוצא מעדותם הוי לענין הכחשה דאל"כ איזו נ"מ הוא בין היו העדים עמם עם הזוממים או לא, ואינו דומה להעידו עליהם שחללו שבת שיש בגוף העדות עבירה אבל בעמנו הייתם אין כאן עבירה אם לא תצרף כיון שעמנו הייתם 35 בע"כ זה שהעדתם שזה לזה מזה שקר הוא והדר הו"ל הכחשה, אלא שגזירת התורה היא כשאין מעידים רק על גוף העדים נאמנים כמו שהעידו שחללו שבת וכמ"ש בסעי' ג'. לפ"ז עיקר הדבר תלוי בכוונת העדים

אבל אין דעת רבינו כן, אלא דבהא לא פליג אביי ארבא דאפילו אביי מודה דהוי חידוש ואין בדבר טעם, ומפני שהוא סובר כן יש מקום למ"ש דבעינן 25 הזמה לעדים לבד ולא שישתף עמהם ללוה ולמלוה וכמ"ש בסוף דבריו שהעדים שהזימום לא השגיחו על עצמה של עדות כלל כו' דהוא סובר דמ"ש בגמ' עד שתסרה גופה של עדות פירושו שיוסרו העדים לבד ולא שישתף עמהם דבר אחר דכיון דההזמה חידוש ואין בה טעם אין לך להוסיף עליה. דאילו היה סובר הטעם שכתב הטור אין מקום למ"ש, דכפי טעמו של הטור אפילו שישתף עם העדים הלוה והמלוה מיקרי הזמה. ומ"מ איני יודע הכרח נכון לרבינו כדי שיסמוך עליו. אחרי כתיב ראיתי 30 בפסקי מהר"י ל"ב ז"ל חלק ב' סימן ס"ג סובר דאית ליה לרבינו דהיא דאמר עמנו הוי הלוה והעדים במקום פלוני דהוי הזמה, ולדעתו מ"ש רבינו עמכם ועם אלו הוא משום דלא שנו המקום, שאמרו באותו המקום שאתם אומרים שם היינו. אבל שנו המקום ואמרו במקום אחר הייתם עמנו אפילו שיאמרו הלוה גם כן הוי הזמה. ודחק עצמו הרבה בלשון רבינו יע"ש. 35 והכריח כן ממאי דאמרין בפרק מרובה (עג:) דאפכיניה ואזמיניה. וי"ל לתרץ דשאני התם שהם דברים חלוקים שאומר אותו יום עמנו הייתם במקום פלוני וביום אחר היה הדבר והיה בהפך וההזמה הוי לחוד וההכחשה לחוד ולכן מהני התם הזמה אף על פי שהיה עמה הכחשה משא"כ כאן וקל להבין...

האחרונים אם כוונתם בעדות זה להכחיש גוף המעשה כגון שמזכירים בעדותם הכחשת גוף המעשה או אפילו אין מזכירים אלא שמכלל דבריהם 40 בא הכחשת גוף המעשה כגון שמעידים על הלוה או המלוה שעמם היה, ובע"כ כוונתם להכחיש גוף המעשה דאל"כ איזו נ"מ יש בין היה עמם או לא היה עמם ולכן הוי הכחשה. אבל בעמנו הייתם דעדים אף על גב דגם זה בע"כ היוצא מזה להכחיש גוף המעשה דאל"כ איזו נ"מ יש בזה, מ"מ גזרה התורה כן וכמ"ש. ולפ"ז מאין אנו יודעים אם כוונתם להכחיש גוף 45 המעשה באו בעדות זו אם לאו, יש בזה בחינה. והנה 1 לא מיבעיא כשבאמת יודעים מגוף הכחשת המעשה ובעדותם אינם מזכירים זה כלל, פשיטא שעיקר כוונתם על הכחשת גוף העדים ולא על הכחשת גוף המעשה, דאל"כ היו מזכירים גם הכחשת גוף המעשה כיון שיוודעים מזה. 2 וכן אם אפילו מזכירים גוף המעשה אלא שמזכירים זה כעדות אחרת כמו 50 הך דסעי' י' כשאומרים באחד בשבת עמנו הייתם ומוסיפין עוד דבשני בשבת הרגו, דאם עיקר כוונתם להכחיש גוף המעשה מיום א' ליום ב' היה להם להעיד לא ביום א' הרגו אלא ביום ב' ומה להם להעיד עמנו הייתם, אלא וודאי עיקר כוונתם הוא ההזמה. 3 וכן בהך דסעי' י"ט וכ"ש בהך דפלוני רבעני דבע"כ כשאומרים עמנו הייתם מכחישים גוף המעשה והיה 55 להם להעיד כן, שקר עדותכם כי הלא עמנו הייתם ואיך אמרת שרבעני, אלא כיון שיוודעים ואין מזכירים פשיטא שעיקר כוונתם להזמה, אלא אפילו אינם יודעים מהכחשת גוף המעשה ד"ל דעיקר כוונתם בההזמה להכחיש גוף המעשה דאל"כ איזו נ"מ יש בין היו עמהם או לא כמ"ש, מ"מ גזרה התורה כיון שאין מזכירים גוף הכחשת המעשה הוי הזמה וזהו 60 שכתב הרמב"ם ז"ל... אין כוונת הרמב"ם שיאמרו זה בפירוש אלא כוונתו לידע ברור שאין כוונתם בעדות זה להכחיש גוף המעשה... וכל דינינו מהמעשה ולא הזכירוה פשיטא שהיא עיקר ההזמה... וכל דינינו מבואר להדיא ממשנה דמכות [ה.] דתנן... וקשה דיוקא דרישא לדיוקא דסיפא, דברישיא משמע דווקא כשהזכירו ההכחשה לבד אין זה הזמה 65 אבל כשהזכירו שניהם ההכחשה וההזמה הוי הזמה, ובסיפא משמע דדווקא כשהזכירו ההזמה לבד הוי הזמה אבל כשהזכירו שני הדברים לא הוי הזמה... אמנם לפי מה שבארנו אתי שפיר... תני ברישא לרבותא אף על פי שאין מזכירין עיקרא דהכחשה אלא עמנו היה ההורג או הנהרג... דכוונתם להכחיש גוף המעשה... ולכן הוי הכחשה ולא הזמה אבל אמרו 70 להם אתם הייתם עמנו במקום פלוני אף על גב דגם כאן היוצא מזה ששקר המעשה, מ"מ כיון שמעידים על גוף העדים ואין מעידים על הכחשת גוף המעשה גזרה התורה שזהו הזמה. וכשמעידים על שני הדברים הוי הכחשה ברוב פעמים אם לא כשמזכירין ההכחשה מן הצד כמו שנתבאר.

אכן בעיקר מה שתפסו רבונותינו האחרונים ז"ל דדעת הרמב"ם ז"ל דהכחשה והזמה בב"א לא הוי אלא הכחשה, לא זכיתי להבין היטב. דהכחשה והזמה בב"א שייך כגון שהעידו עדים שבמזרח בירה הי' מעשה ובאו אחרים והזימם שאתם הייתם במערב הבירה ומשם א"א לראות 5 במזרח, ואנחנו עמדנו באמצע וראינו שאתם הייתם במערב וגם ראינו במזרח ולא הי' מעשה זו מעולם, דזהו הזמה גמורה שמזימים גוף העדים שלא היו יכולים לראות, ובין הי' המעשה בין לא הי' הם עכ"פ לא היו ראויין לראות, אלא שהעידו עוד עדות שעצם המעשה לא היתה, ואפשר דבכה"ג מודה הרמב"ם ז"ל דהוי הזמה אע"פ שהוסיפו נמי להכחיש עצם המעשה, 10 דמ"מ מזימין נמי גוף העדים. וכן באומרים עמנו הייתם ועם המלוה אבל הלוא לא הי' כלל שם, שפיר מחשבא הזמה דהא מעידים שהעדים הללו לא היו יכולין לראות את הלואה שנתחייב ואפילו אילו הי' הלואה, מ"מ הם עכ"פ לא יכלו לראות כיון שלא היו עם הלואה במקום אחד. ואע"פ דקאמרי

נמי שהמלוה הי' עמהן וראינו שלא הלואה לאותו לוח ואיכא הכחשה, מ"מ 15 הזמה נמי איכא כיון שאפילו אילו הלואה באמת, מ"מ אותן עדים עכ"פ לא היו יכולין לראות. אבל בנדון הרמב"ם ז"ל דהמזימים אומרים עמכם היינו ועם ההורג והנהרג ולא היו דברים מעולם, הרי לפי דברי המזימין שפיר היו אותן עדים יכולים לראות את המעשה וכל עדותן על העדים שלא ראו הוא רק מכח שהמעשה לא נעשית שם ממילא ע"כ שלא ראו, וא"כ אין 20 זה רק הכחשה ומכח ההכחשה הם יודעים שהעדים לא ראו, והרי בכל הכחשה דעלמא כלול נמי בהכחשה זו עדות על העדים ראשונים שלא ראו, שכיון שלא הי' המעשה ע"כ שהם לא ראו, ומ"מ אין זה אלא הכחשה כיון שאינם שוללים מהראשונים אפשרות התהותם עדים אלא שאומרים שהמעשה לא הי', וה"נ בנדון הרמב"ם ז"ל. אבל כל האחרונים ז"ל כולם 25 לא תפסו כן וצ"ע.